

ПЕДАГОГІКА

УДК 373.31

Зіновій ОНИШКІВ,
orcid.org/0000-0002-4851-070X
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і методики початкової
та дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) onyshkiv54@ukr.net

МОДЕЛЬ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті виділено основні особливості функціонування моделі сільської початкової школи в досвіді роботи В. О. Сухомлинського, а саме: створення позитивного мікроклімату на уроці, уроки в «Школі під відкритим небом», урахування індивідуальних особливостей учнів, створення ситуації успіху в навчанні, уроки мислення, імідж учителя, зв'язок школи з батьками, утвердження суб'єкт-суб'єктних відносин. Використання в практиці роботи виділених та охарактеризованих особливостей моделі сільської школи сприятиме забезпеченню підвищення якості освіти в умовах сільського соціуму.

Ключові слова: модель сільської школи, позитивний мікроклімат на уроці, уроки мислення, суб'єкт-суб'єктні відносини, імідж учителя.

Zinovii ONYSHKIV,
orcid.org/0000-0002-4851-070X
Doctor of Pedagogical Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department
of Pedagogics and Methodology
of Junior School and Pre-School Education
at the Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) onyshkiv54@ukr.net

MODELS OF A RURAL COMPREHENSIVE EDUCATIONAL ESTABLISHMENT IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF VASYL SUKHOMLYNSKY

The modernization of the network of rural comprehensive educational establishments in Ukraine is due to a small number of pupils and is done through the creation of new models of schools. That is why this research is dedicated to the characterization of functioning of a model of school in rural area. In this research, the model is viewed as a pedagogical system that consists of certain structural elements.

The article discloses peculiarities of functioning of a rural area junior school in the experience of V. O. Sukhomlynsky, particularly, the creation of positive atmosphere during a lesson, lessons at "the School in the open air", taking into consideration individual peculiarities of pupils, the creation of the situation of success during the studies, lessons of thinking, a teacher's image, school's connection with parents, establishment of subject-object relations.

The pedagogical personnel of the Pavlyska school dedicated special attention to the creation of a positive microclimate during a lesson, formation of reading skills. The key to success in teaching V. O. Sukhomlynsky considered the study of individual peculiarities of pupils, the consideration of which facilitates the individualization of their learning activity both during lessons and in the process of doing their homework. He devoted special attention to the work with underperforming pupils for whom he created different riddles, tasks-jokes, selected drawings, schematic models of objects.

V. O. Sukhomlynsky took care of the development of pupils' thinking. He thought that studying process should be organized in such a way that pupils could observe, think, consider. Pupils' curiosity should be developed. He believes that the tools to develop thinking are tasks for wit, lessons of thinking, a chess game, travels into the nature – "school under the blue sky", "room of thinking".

V. O. Sukhomlynsky said that a school in rural area has to fulfill the function of cultural and educational development of both pupils and residents of a village.

Paying attention to the image of a rural area teacher, V. O. Sukhomlynsky called a teacher the leader of human culture who has to be spiritually rich, intellectually versatile, have a good understanding of about his/her subject, have deep knowledge, wide ken, be a master of his/her specialty.

The experience of cooperation of Pavlyska school with parents is rich: the work of the "Parents school", engagement of young families that are getting ready to become parents to the its work.

The entire pedagogical creativity of V. O. Sukhomlynsky imbued with ideas of humanism and humanity. In his works, he for the first affirms the philosophy of "subject-object relations".

The use of the work of selected and characterized peculiarities of the model of a rural school in practice will facilitate the ensuring of increase of quality of education under the circumstances of a rural society.

Key words: *models of rural schools, positive microclimate at a lesson, lessons of thinking, subject-subject relations, teacher image.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах зростають вимоги держави до якості освіти, рівня підготовленості випускників закладів загальної середньої освіти, здатних жити і творити в умовах ринкової економіки. Тому одним зі стратегічних напрямів розвитку системи освіти в Україні є модернізація мережі закладів загальної середньої освіти, особливо в сільській місцевості, оскільки в більшості вони є нечисленними, що потребує значних витрат для забезпечення їхньої ефективної діяльності.

Поняття «модернізація» трактується як удосконалення, покращення, оновлення об'єкта, приведення його у відповідність до нових вимог і норм, технічних умов, показників якості (Кремень, 2011: 323).

Модернізація освітньої мережі шкіл у сільській місцевості здійснюється шляхом створення нових моделей закладів загальної середньої освіти й передбачає підвищення їх конкурентності, якості підготовки учнів. У наукових дослідженнях по-різному підходять до трактування поняття «модель». Модель розглядають як аналітичний чи графічний опис розглядуваного процесу (Каджаспирова, 2005), інші під моделлю розуміють «таку розумну систему, яка, відображаючи та відтворюючи об'єкт дослідження, здатна змінити його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт» (Штофф, 1963: 125). Ми під моделлю розуміємо педагогічну систему, яка складається зі структурних компонентів, що взаємозв'язані між собою.

Аналіз досліджень. Проблеми функціонування сільської школи присвячені дослідження В. Г. Кузя, І. І. Іванюк, О. Я. Савченко, Н. І. Шиян, О. М. Коберник, І. Г. Осадчого, В. В. Мелешко, О. М. Побірченко, А. І. Кузьмінського, Л. І. Прокопенка та ін., у яких розкриваються управлінські питання діяльності сільської школи, вдосконалення навчально-виховного процесу в ній, особливості діяльності різних типів початкових шкіл.

Вартий уваги досвід роботи сільської школи, відображений у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Здобутки педагога-новатора збагатять педагогічну науку і практику з питань розробки моделей сучасної початкової школи в сільській місцевості.

Мета статті – розкрити особливості функціонування моделі сільської початкової школи в досвіді роботи В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-практичні здобутки своєї науково-педагогічної діяльності В. О. Сухомлинський утілює у моделі Павлівської середньої школи. Початковому навчанню в педагогічній системі В. О. Сухомлинського надавалося особливого значення, тому що основа успіху в навчанні закладається саме в початковій школі. Василь Олександрович зазначав, що в процесі навчання в 1–4 класах відбувається становлення людини і цей процес не припиняється до закінчення початкової школи. «Роки навчання в початкових класах – цілий період морального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, який буде реальною справою, а не пустою розмовою лише за умови, що дитина живе багатим життям сьогодні, а не тільки готується до оволодіння знаннями завтра» (Сухомлинський, 1976: 100).

Великого значення в Павлівській школі надавали методиці навчання в початковій школі – окреме приміщення, створення позитивного мікроклімату на уроці, психологічна підготовка до уроку, робота над формуванням техніки читання, розвиток мислення й пам'яті, уроки біля джерел думки і слова, «подорожі» в природу, по земній кулі. Особлива роль у «Школі радості» відводилася «Кімнаті казок», «Острову чудес», які виступали як естетизований і романтизований вияв духовного світу молодших школярів. У Павлівській школі учнями початкової школи створено збірку «300 сторінок «Книги природи», «Живий задачник», казки «Школи під голубим небом».

Педагогічний колектив школи одним із головних завдань у своїй роботі вважав підвищення якості й успішності навчання. Щоб нормально навчати дітей, уважав В. О. Сухомлинський, треба добре взнати кожну дитину, глибоко вивчити індивідуальні особливості її сприймання, мислення, розумової праці, добре знати сім'ю школяра. Ще за кілька тижнів до відкриття «Школи радості» В. О. Сухомлинський познайомився з кожною сім'єю, вивчив її склад, умови проживання і виховання дітей (Сухомлинський, 1976: 21). Ці поради В. О. Сухомлинського є особливо актуальними сьогодні, коли перед учите-

лем початкових класів постає завдання визначення готовності дитини до навчання у школі.

В. О. Сухомлинський у своїй педагогічній діяльності особливо акцентував на роботі зі слабовстигаючими учнями. «Щоразу, коли створювалися сприятливі умови для розв'язання задач, що є, так би мовити, вправами для мозку, я тримав поблизу себе дітей, які повільно мислять, погано запам'ятовують. Доводилося придумувати різні задачі-загадки, задачі-жарти...» (Сухомлинський, 1976: 149). Для розв'язання задач діти використовували малюнок або створювали схематичні моделі предметів, про які йшла мова в умові задачі. Розв'язування задач перетворилося у своєрідне змагання в наполегливості, працьовитості. Дітям підбирали різні за складністю задачі, аби кожна дитина могла досягти успіхів у навчанні.

Сучасна освіта спрямовує увагу на формування творчої особистості. Одним із аспектів, який сприяє цьому, є розвиток розумових здібностей. Тому й нині актуальними є ідеї видатного українського педагога сучасності В. О. Сухомлинського стосовно розвитку мислення молодших школярів.

«Я уявляю собі дитячі роки як школу мислення» (Сухомлинський, 1976: 145), – писав Василь Олександрович. За В. О. Сухомлинським, недостатньо тільки давати знання учням, потрібно навчити дитину думати. Нагромадження в пам'яті застарілих знань стає перешкодою, щоб оволодіти новими. І тоді навчальний процес стає непосильною, обтяжливою працею. Учителю потрібно бути обережним, адже він має справу з «мислячою матерією організму, що росте» (Сухомлинський, 1976: 33). Він повинен докласти всіх зусиль, щоб його вихованці зростали мудрими мислителями. У цьому йому допоможе, на переконання Василя Олександровича, «мандрівка до джерела мислення і мови – до чудової краси природи» (Сухомлинський, 1976: 32). Адже «природа – коліска дитячої думки і треба прагнути, щоб кожна дитина пройшла школу дитячого мислення» (Сухомлинський, 1977: 539).

Навчання в початковій школі Василь Олександрович будував так, щоб дитина могла «спостерігати, думати, розмірковувати, переживати радість праці і пишатися створеним, творити красу і радість для людей, знаходити в цьому творінні щастя, захоплюватися красою природи, музики, мистецтва, збагачувати свій духовний світ цією красою, брати близько до серця і радість і горе інших людей, переживати їхні долі, як глибоко особисту справу». Таким був ідеал виховання в розумінні В. О. Сухомлинського (Сухомлинський, 1976: 102).

У розвитку мислення вагому роль відіграє дитяча допитливість. Тому важливо розказати дитині про одне, але залишити щось недомовленим, аби вона

хотіла знову повернутися до цього. Необхідно запалити в дитині вогник, тоді їй захочеться знати більше. Це велике прагнення стане своєрідним поштовхом, що прискорить рухомість процесів мислення. «Дитина у початковій школі повинна бути передусім думаючою, активним здобувачем знань, допитливим шукачем істини, мандрівником у світі пізнання» (Сухомлинський, 1977: 428).

Ефективним прийомом, який сприяє розвитку мислення, є створення проблемної ситуації. Розв'язуючи проблемне запитання, учні звертаються до конкретних фактів, перевіряють правильність істин або на практиці, або на основі досягнутого рівня знань. Тим самим діти піднімаються на новий щабель у розвитку мислення.

На переконання В. О. Сухомлинського, чудовим засобом, що сприяє розвитку мислення, є задачі на кмітливість. Розв'язуючи їх, дитина звертає увагу на якесь явище, прагне побачити приховані, незрозумілі зв'язки. Ці задачі допомагають розвинути допитливий, гострий розум. Згодом у школі радості діти складали власні збірники задач. Педагог виділив низку засобів, що допомагають кращому розвитку мислення. Це – знання таблиці множення («Зберігання у пам'яті необхідного кола знань – одна з важливих умов творчого мислення») (Сухомлинський, 1977: 152); «арифметичний ящик» для дітей з поганою пам'яттю, яким важко мислити; шахи, які дисциплінують мислення.

Отже, досвід роботи В. О. Сухомлинського підтверджує, що найефективніше процес розвитку мислення проходить тоді, коли з раннього дитинства здійснювати мандрівки у природу, вони є справжньою школою розумової праці. Такою школою була «школа під голубим небом», де діти, прислухаючись до природи, вчилися мислити, фантазувати, творити.

На думку В. О. Сухомлинського, сільська школа, яка здебільшого й сьогодні залишається єдиним осередком культури на селі, повинна виконувати функцію культурно-освітнього розвитку учнів, батьків, жителів села, тому що «вона задає тон всьому інтелектуальному і духовному життю села» (Сухомлинський, 1976: 418–419).

Село починається зі школи, а культура села починається з культури сільського вчителя, вважав В. О. Сухомлинський (Сухомлинський, 1976: 418–422]. Учитель сільської школи – не просто викладач, а й провідник людської культури, яка виявляється в професійній діяльності, у спілкуванні з колегами, учнями, батьками. Особливістю вчителя сільської місцевості є те, що його особисте життя, вчинки, оцінні судження стають предметом обговорення жителів села, котрі і створюють його суспільний портрет. Тому й вимоги до сільського вчителя громадськість висуває високі.

«Село тепер гостро потребує духовно багатого, інтелектуально різностороннього педагога – володаря дум юнацьких» (Сухомлинський, 1976: 421).

В. О. Сухомлинський уважав, що хороший учитель – це людина, яка любить дітей, знаходить радість спілкування з ними; добре володіє предметом, має глибокі знання, широкий кругозір, інтерес до проблем науки; знає психологію та педагогіку, володіє вміннями в тій чи іншій трудовій діяльності, майстер своєї справи (Сухомлинський, 1977: 49–50).

Особливістю сільської школи є більш тісний зв'язок її з батьками учнів. Педагоги Павлівської школи розуміли, що без участі батьків у різноманітній діяльності школи досягти бажаних результатів годі сподіватися. Із цією метою й була створена «Батьківська школа», роботою якої були охоплені батьки всіх учнів, що навчалися в школі. А згодом до її роботи приєдналися молоді подружжя, які готувалися стати батьками.

Виховання гуманізму, людяності, доброти, чуйності пронизують усю педагогічну творчість В. О. Сухомлинського, втілену в практиці роботи Павлівської середньої школи. Процес навчання, твердив Василь Олександрович, – це насамперед людські стосунки. Гуманістична педагогіка В. О. Сухомлинського вперше утверджує педагогічну філософію «суб'єкт-суб'єктних відносин». Уся його педагогічна творчість становить яскравий зразок гуманізму й людяності.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що осмислення моделі Павлівської середньої школи в теоретико-практичній спадщині В. О. Сухомлинського диктує потребу врахування її надбань у модернізації початкової школи в умовах сільського соціуму та вдосконалення підготовки вчителя початкових класів до професійно-педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каджаспирова Г. М., Каджаспирова А. Ю. Словарь по педагогике. Москва: ИКЦ «МарТ», Ростов н/Д.: Издат. центр «МарТ», 2005. 448 с.
2. Національна доповідь про стан та перспективи розвитку освіти в Україні / Національна академія пед. наук; авт. В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін.; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), В. М. Мадзігон (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови); за заг. ред. В. Г. Кременя. 2-ге вид. Київ: Педагогічна думка, 2011. 304 с.
3. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 426–436.
4. Сухомлинський В. О. Особлива місія. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 418–422.
5. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 2. 640 с.
6. Сухомлинський В. О. Природа як джерело знання. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 537–546.
7. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 1. С. 53–206.
8. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 4. С. 593–626.
9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 7–279.
10. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 2. С. 419–654.
11. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 401–637.
12. Штофф В. А. Роль моделей в познанні. Л.: Узд-во ЛГУ, 1963. 128 с.

REFERENCES

1. Kadzhaspyrova H.M., Kadzhaspyrova A. Yu. (2005), Slovar po pedahohyke [Dictionary of Pedagogy]. Moskva: YKCh «MarT», Rostov n/D.: Yzdat. Centr «MarT» [in Russian]
2. Kremen V. H. (Eds.), (2011), Natsionalna dopovid pro stan ta perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [The national report on the state and prospects of the development of education in Ukraine] (2 nd.). Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian]
3. Sukhomlynskyi V. O. (1977), Vchyty vchytysia [To teach to study] (Vols. 1–5). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
4. Sukhomlynskyi V. O. (1977), Osoblyva misiia [A special mission]. (Vols. 1–5). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian]
5. Sukhomlynskyi V. O. (1977), Pavlyska serednia shkola [Pavlyska high school]. (Vols. 1–5). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian]
6. Sukhomlynskyi V. O. (1977), Pryroda yak dzherelo znannia [Nature as a source of knowledge]. (Vols. 1–5). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian]
7. Sukhomlynskyi V. O. (1977), Problemy vykhovannya vsebichno rozvynenoi osobystosti (Vols. 1–5) [Problems of raising a fully developed personality]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian]
8. Sukhomlynskyi V. O. (1977), Rozmova z molodym dyrektorom shkoly [A conversation with a young school principal]. (Vols. 1–5). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian]
9. Sukhomlynskyi V. O., (1977), Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children] (Vols. 1–5). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian]
10. Sukhomlynskyi V. O. (1977), Sto porad uchyteliu [A hundred tips for a teacher] (Vols. 1–5). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian]
11. Sukhomlynskyi V. O. (1977), Metodyka vykhovannya kolektyvu [The Methodology of education of a collective]. (Vols. 1–5). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian]
12. Shtoff V.A. (1963), Rol modelei v poznaniu [The role of models in cognition]. Leningrad: Uzd-vo LGU [in Russian]